

Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Hz. İsa'nın Vefatı Meselesi

Şenol AMEDOV*

Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Hz. İsa'nın Vefatı Meselesi

Özet ► Bu çalışmada, müfessir Mukâtil b. Süleyman'ın yazmış olduğu "Tefsîr-i Kebir" adlı eserinde Hz. İsa'nın vefatı meselesi üzerindeki yaklaşımı incelenmeye çalışılmıştır. İlk önce Hz. İsa'nın vefatı ile ilgili ayet-i kerimeleri ardından müfessirlerin görüşlerini vererek konu açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından Mukâtil b. Süleyman'ın bu konularla ilgili görüş ve yorumları ifade edilmiştir. Ayrıca gerekli görüldüğü durumlarda Yeni Ahit'te benzer konuların nasıl ele alındığına değinilerek benzerlik ve farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mukâtil b. Süleyman, Kur'an, Tefsîr, Hz. İsa, Vefat.

Abstract ► This study tries to investigate the information about "Death of Jesus" given by Muqatil b. Sulayman in his commentary of the Qur'an, al-tafsîr al-Kabîr. After summarizing and classifying the Qur'anic versus related to the "Death of Jesus", this study provides and analyzes the opinions and approach of Mukatil b. Sulayman on the "Death of Jesus". In addition, it deals with the opinions of other Muslim exegetes and the narrations of the New Testament when it is necessary. In doing so, it aims to show the similarities and differences among different sources.

Key Words: Muqatil b. Sulayman, Qur'an, Tafsîr, Jesus, Death.

Giriş

Bu çalışmada Mukâtil b. Süleyman'ın¹ "Tefsîr-i Kebir" adlı eserinde Hz. İsa'nın vefatı konusundaki yaklaşımı incelenmeye çalışılmıştır. Konular ele alınırken, Hz. İsa'nın vefatı ile ilgili ayet-i kerimeler ile Mukâtil b. Süleyman'nın bu

* Öğr. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Mukâtil b. Süleyman Horasan bölgesinin bir şehri olan Belh'te muhtemelen 80/699 yılı civarında doğmuştur. (Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, c.XXXI, s.134.) Başka bir kaynağın dayandığı delillere göre h. 50 yıllarında

ayet-i kerimelere getirdiği yorum ve değerlendirmeler esas alınmıştır. Bir bakıma, ilgili Kur'an ayetlerine Mukâtil b. Süleyman'ın gözlüğüyle bakılarak Hz. İsa ile ilgili ilk dönem Müslümanların bir bölümünün nasıl düşündüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Biz burada Hz. İsa'nın tartışmalı olan âkıbeti meselesi üzerinde durmaya çalışacağız. Bu konu Kuran-ı Kerim'de Nisa Suresi'nin 157-158. Al-i İmran Suresi 55. Ve Maide 117. ayetlerinde geçmektedir. Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde "Teveffi" kelimesinin tahlili ikinci bölümde "Şubbihe lehum" ifadesini tahlili şeklinde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada deskriptif (tasvirici) ve mukayese metodu kullanılmıştır. Çalışma esnasında yararlanılan temel kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsir-i Kebir* adlı eseridir. Öncelikle konuyla ilgili ayet-i kerimeler çıkarılmış, sonra ilgili ayetlerin Mukâtil b. Süleyman Tefsiri'nde nasıl yorumlandığı tespit edilmiştir. Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiri M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. Çalışmada bu çeviriden faydalanılmıştır.

Konuyla ilgili karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla, ihtiyaç görüldüğü yerlerde diğer müfessirlerin görüşleri de özet halinde verilmiştir. Böylece çalışmada Mukâtil b. Süleyman'ın görüşlerinin hangi müfessirlerle paralellik gösterdiği ortaya konulmuştur. Ayrıca, gerekli görüldüğü durumlarda İnciller'e de atıfta bulunulmuş; Kur'an'daki ayetler ve Mukâtil b. Süleyman'ın yorumları ile İnciller'de sunulan bilgilerin benzer ve farklı yönlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Öncelikle tespit ettiğimiz konuda Kur'an'da olan bilgileri, akabinde müfessirlerin görüşleri, hemen ardından da Mukâtil b. Süleyman'ın görüşleri, daha sonra da Yeni Ahit'in görüşlerini ortaya koyduk. Dolayısıyla çalışmada bir yandan Mukâtil b. Süleyman'ın, diğer müfessirlerin ve Yeni Ahit'in verdiği bilgiler ortaya

doğduğu tahmin edilmektedir. (İbrahim Çelik, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirindeki Metodu*, yay.y., Bursa, 2000, s. 13.) Mukâtil'in babasının adı Süleyman, künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Doğduğu şehre nisbetle al-Belhî, hanımının Ezd kabilesinden olmasına nisbetle el-Ezdî, ilim tahsil ettiği ve evlendiği şehre nisbetle el-Mervezî ve memleketine nisbetle el-Horâsânî nisbeleriyle anılmaktadır. Dedesinin adı bazı kaynaklarda Bişr veya Beşir'dir. (Fevzi Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve ilk Fıkhî Tefsir*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009, ss. 23-24.) Merv, Bağdat ve Basra'da yaşamış; 150/767 yılında ölmüştür. (M.Plessner, "Mukâtil", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1979, c.VIII, s. 567.)

konularak deskriptif bir yöntem uygulanırken, diğer yandan bu kaynaklar arasındaki benzer ve farklılıklara değinilerek karşılaştırma yöntemi uygulanmıştır.

A. Hz. İsa'nın Vefatı

1. "Teveffi" Kelimesinin Tahlili

"Teveffi" kelimesini "mevt" anlamında ilk defa Kur'an kullanmıştır. İbn Sîde'nin *el-Muhassas* isimli sözlüğü açıkça ortaya koyuyor ki, Câhiliye Arapları "mevt" karşılığı pek çok kelime kullanmışlardır; ancak bunların arasında vefât ya da teveffi yoktur. Teveffi kelimesini "mevt" anlamına gelecek şekilde mecâzen ilk defa Kur'an kullandığına ve bu kelime hakiki anlamında "mevt" manasını ifade etmediğine göre, Kur'an'ın bu kelimeyi ne zaman aslî ne zaman mecâzî anlamda kullandığı tespit edilmelidir. Kur'an'da, "teveffi" kelimesi her yerde aynı anlamda kullanılmamaktadır. Söz gelimi, "اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا"² âyet-i kerimesinde hem "mevt" hem "teveffi" birlikte kullanılıyor. Dolayısıyla, bu iki kelimenin tam olarak eş anlamlı olmadığını söylemek mümkündür. "Teveffi"nin veya kelimenin köküne inilecek olursa "vefât"ın hakiki anlamı, "almak, kabzetmek"tir. Yani eceli gelen ruhu Allah Teâlâ teveffi ettirip alır ve bunun sonucunda "mevt" (ölüm) gerçekleşir. Bununla birlikte, sadece eceli gelenler, ruhları teveffi ettirildiğinde ölür. Eceli gelmeyenlerin ruhları bir müddet teveffi ettirilse, yani alıkonulsa da, sonra ruhları geri iade edilir, dolayısıyla ölüm gerçekleşmez. Allah Teâlâ ayeti kerimede insanların canlarını ölümleri anında, ölmeyenleri de uykularında aldığını, sonra ölümünü gerçekleştirdiklerinin ruhlarını tuttuğunu, diğerlerini ise bir süreye kadar salıverdiğini belirtmiştir.³ Eğer teveffi ettirilmenin doğal ve zorunlu sonucu ölüm olsaydı, bu âyet-i kerimede eceli gelmemiş insanlara ruhun yeniden iadesi söz konusu olmazdı. O halde, teveffi kelimesi, bu âyet-i kerimede sadece kabzetmek, almak manasında kullanılmıştır.⁴

² Zümer, 39/42. ("Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphesiz yok ki, burada iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır.")

³ Zümer, 39/42.

⁴ Ebubekir Sifil, *Sözü Müstakim Kılmak*, Rihle Kitap, İstanbul 2011, s.136.

Kur'an'da "Vefâ" kökünden türetilen diğer kelimelerin geçtiği yerler de şunlardır: Bakara, 2/234, 240; Al-i İmran 3/55; Al-i İmran 3/193; Nisâ 4/15; Nisâ 4/ 97; Mâide 5/117; En'âm 6/60; En'âm 6/61; A'raf 7/37; A'raf 7/126; Enfâl 8/50; Yûnus 10/46; Ra'd 13/40; Mü'min 40/77; Yûnus 10/104; Yûsuf 12/101; Nahl 16/28; Nahl 16/32; Nahl 16/70; Hacc 22/5; Secde 32/11; Zümer 39/42; Mü'min 40/67; Muhammed 47/27.

Meallerin muhtevalarına baktığımızda, verdiğimiz bu 24 örnek ayetten sadece üçünde "teveffa" kavramı, vefat ettirmek yani fiilen ölümü gerçekleştirmek anlamının dışında kullanıldığının dışında kullanılmaktadır.

Kur'an'da Hz. İsa'nın "Vefat ettirilmesi" olayına ise sadece iki ayette temas edilmektedir. Bunlardan ilki Al-i İmran Suresi'nin 55. ayetidir; *"Allah buyurmuştur ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün tutacağım..."*⁵

Bu kelimesinin geçtiği diğer bir yer Maide Suresi 117. ayetidir. "...Aralarında olduğum müddetçe onlara şahit idim, fakat Sen beni vefat ettirince onları gözetleyen yalnız Sen oldun. Sen her şeyi görensindir." Yalnız şunu belirtmek gerekir ki, müfessirler "teveffi" kelimesini tahlil ederken daha çok kelimenin ilk geçtiği Al-i İmran Suresinde açıklama gereği duymuşlardır.

Söz konusu bu iki ayette geçen "müteveffike" ve "teveffeyteni" kavramlarının gerek Arap dili açısından, gerekse Kur'an bütünlüğü çerçevesinde taşıdıkları anlamlara ve bu kavramlara ilişkin çeşitli müfessirler tarafından yapılan birbirinden farklı yorum ve teviller yapmışlardır. Şimdi müfessirlerin görüşlerini başlıklar altında inceleyelim;

a) İsa Ölmemiştir

Müfessirlerin bir kısmı, Al-i İmran Suresi'nin 55. ayetinde geçen "müteveffike" kelimesinden ölüm kastedilmediğini, yani Hz. İsa'nın ölmediğini savunmuşlardır. Söz gelimi, Taberi bu ayette, İsa'nın diri olarak yeryüzünden alındığı

⁵ Al-i İmran, 3/55.

manasının kastedildiği görüşünü benimsemiştir. Ona göre, ahir zamanda yeryüzüne ineceğini bildiren mütevatir hadisler de İsa'nın ölmediği fikrini desteklemektedir.⁶

İbn Kesir, çarmıha gerilen bir şahsın bulunduğunu; bu şahsın Yahudilere ve Hıristiyanlara göre Hz. İsa olduğunu açıklamaktadır. Buna karşın Kur'an'da, Hz. İsa'ya benzetilen başka birisinin çarmıha gerildiği ifade edilmektedir. Cenab-ı Hak, onların bu konuda yeterli delilleri olmadığı için gerçeği bilmediklerini ve söylediklerinin zandan öte bir anlam ifade etmediğini beyan etmiştir.⁷ İbn Kesir, tefsirinde, Allah'ın Hz. İsa'yı öldürmesinin, O'nu kendine yükseltip kaldırması anlamına geldiğine dair bir rivayeti aktarmıştır.⁸

Ebussuud da Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğini, âhir zamanda tekrar yeryüzüne indikten sonra eceli geldiğinde canının alınacağını belirtmiştir. Allah Hz. İsa'yı vefat ve uyku olmaksızın göğe kaldırmıştır.⁹

Mukâtil bin Süleyman "Ey İsa! Muhakkak ben seni vefat ettireceğim ve seni bana ref edeceğim" ayetinde takdim olduğunu, dolayısıyla ayetin, "Seni dünyadan bana doğru yükselteceğim. Deccal'in öldürülmesinden sonra seni vefat ettireceğim" şeklinde anlaşılması gerektiğini düşünmektedir.¹⁰ Mukâtil b. Süleyman'ın belirtmiş olduğu Hz. İsa'nın Allah katına yükseltileceği ve Deccal zamanında da tekrar yeryüzüne ineceği ve eceliyle vefat edeceği açıklamasını, sonraki müfessirlerden İmam Kurtubî'nin, İsmail Hakkı Bursevi'nin, Elmalılı'nın ve Ömer Nasuhi Bilmen'in tefsirlerinde de görmekteyiz.¹¹

⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri*, Ümit Yayıncılık, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, ts., c. I, s. 253.

⁷ Nisa, 4/147.

⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, c. IV, s. 1260.

⁹ Ebussuûd Efendi, *Ebussuûd Tefsiri*, çev.: Ali Akın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2006, c. II, ss. 880,88.

¹⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsir-i Kebîr*, çev.: M.Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006, c.I, ss. 268-269.

¹¹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l Kur'an*, çev.: M.Beşir Eryarsoy, Burç Yayınları, İstanbul, 1998, c. IV, ss.224-225; İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, Ekrem Yayınları, İstanbul, ts., c. III, ss. 130-131; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*,

Ardından ayetin devamındaki ifadelerden yola çıkarak Mukâtil b. Süleyman Hz. İsa'nın dinini kabul edenlerin Müslümanlar olduğunu ve kıyamete kadar da bu dinin bütün dinlerden üstün olacağını ifade eder. "Ayrılığa düştüler" ifadesinde de ihtilaf edilen konunun İslam dini olduğunu ve bir kısmının bu dine girdiğini, bir kısmının da İslam'ı kabul etmeyerek kâfir olduğunu ifade etmektedir.¹²

b) İsa Ölmüştür

Müfessirlerden bir kısmı, Kur'an'daki "teveffi" ve "müteveffi" kelimelerinin ölüm manasında geldiğini savunmaktadır.

İmam Kurtubi ve İbn Kesir, tefsirlerinde Yüce Allah'ın, Hz. İsa'yı gündüzün üç saat kadar öldürdüğüne, sonra da onu semaya çıkardığına dair bir rivayeti aktarmaktadırlar.¹³ Ebussuud'un tefsirinde açıklandığına göre, Allah Teala, Hz. İsa'yı yedi saat ölü olarak bıraktıktan sonra onu semaya kaldırmıştır. Ebussuud, Hıristiyanların görüşünün de bu şekilde olduğunu belirtmektedir.¹⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hz. İsa'nın yükseltilmeden üç veya yedi saat kadar önce öldürüldüğü rivayetlerini aktardıktan sonra, bunların zayıf rivayetler olduklarını savunmaktadır.¹⁵ Benzer şekilde Süleyman Ateş de tefsirinde "müteveffi" kelimesi üzerinde görüşlerin üç noktada toplandığını bunlardan birinin de ölüm manasına geldiğini belirtmektedir. Süleyman Ateş ayrıca, Allah'ın Hz. İsa'yı yük-

Zaman Yayınları, İstanbul, ts. c. II, ss.370-371; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsir*, İpek Yayınları, İstanbul, ts., c. I, ss.357-358.

¹² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, c.I, s.268.

¹³ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l Kur'an*, c.IV, ss. 224-225; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c.IV, s. 1259.

¹⁴ Ebussuud, *Ebussuûd Tefsiri*, c.II, ss. 880-881.

¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.II, s. 374.

selteceği zaman üç saat ya da üç gün kadar öldürdüğü, sonra diriltip göğe yükselttiğine ilişkin bir rivayeti de aktarmakta ancak bunun tutarlı bir görüş olmaksızın uzak olduğunu açıklamaktadır.¹⁶

Mahmût Şaltut'a göre Mâide 117'de geçen "teveffeyteni" kelimesinin başlıca anlamı, herkesin bildiği ve Arapça konuşanların gerçek söz olarak gerek söz olarak gerek konuşmaları sırasında anladıkları "ölümdür". Bu sebepten bu ayette İsa'nın kavmi arasındaki son anı hakkında başka bir şey bulunmasaydı bile bu durumda İsa ölmemiştir, hayattadır demek doğru olmazdı. "Vefat" kelimesi burada İsa semada canlıdır ve oradan âhir zamanda inecektir görüşünü savunan bazılarınin iddia ettikleri gibi, onun semadan inişinden sonra ölümünü kastetmektedir görüşüne, hiç mi hiç yer yoktur.¹⁷ Yani Mahmût Şaltut'a göre Hz. İsa ölmüştür, ref'inin ise manevi olup maddi olmadığını iddia etmektedir.¹⁸

c) Kabz

İmam Kurtubi, tefsirinde, "Senin vefatını Ben gerçekleştireceğim" buyruğunun, "seni kabzedeceğim" manasına geleceğine dair bir rivayet aktarmaktadır.¹⁹

Elmalılı M.Hamdi Yazır²⁰ ve Süleyman Ateş de bazı müfessirlerin "müteveffî" kelimesinin kabz manasında kullanıldığını belirtmektedirler. Buna göre ayet, "Ben seni ruhun ve cesedinle yerden alıp bana kaldıracağım." şeklinde anlamlandırılmaktadır.²¹

¹⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, c.II, s. 49.

¹⁷ Mahmûd Şaltut, "İsa'nın Ref'i", çev. E.Ruhi Fırlı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XXIII, s. 320.

¹⁸ Muhammed Aydın, "Hz.İsa'nın vefatı, Ref'i ve Nüzülü Bağlamında M.Zahid Kevseri'nin İlgili Kur'an Ayetlerine Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2007, s.2.

¹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l Kur'an*, c.IV, s. 225.

²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.II, s. 374.

²¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.II, ss. 49-50.

Mahmût Şaltut'un yukarıda belirttiğimiz Hz. İsa'nın öldüğüne dair görüşüne bir reddiye mahiyetinde Kevserî, "teveffi" kelimesinin asıl manasının "almak ve kabzetmek" olduğunu söyleyip bu kelimeyi sadece ölüm manasına hamletmeyi, lügatteki taşıdığı diğer manalardan haberdar olmamaya bağlamıştır.²² Arap dilinin önemli kaynaklarından olan Zemahşeri (ö. 538/1143)'nin "Esasu'l-Belâğa" adlı kitabında da geçtiği gibi, bu kelime "ölüm" manasında, ancak mecâzi olarak ikinci derecede kullanılabilir.²³

d) Uyku

İbn Kesir'in aktardığına göre, ayette geçen teveffi kelimesinden maksadın uyku olduğunu savunanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla ayet, Allah Teala'nın Hz. İsa'yı uykuda iken göğe kaldırmasını açıklamaktadır.²⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın tefsirinde de ayetin, "Seni uyutacağım, kendime yükselteceğim" manasına geldiğine dair bir rivayete yer verilmektedir.²⁵ Süleyman Ateş, teveffi'nin uyku anlamına geldiğine dair rivayetleri zikrettikten sonra, müfessirlerin pek çoğunun bu manayı benimsediklerini ifade etmektedir.²⁶

e) Görevden alma

Arapça metindeki "müteveffi" kelimesinin, "teslim olmak" ve "can almak" anlamlarına gelen "teveffa" kelimesinden geldiği, fakat burada mecâzi anlamda kullanılarak "görevden alma" şeklinde anlaşılması gerektiği de dile getirilmiştir. Bu yoruma göre, İsrailoğulları'na getirdiği apaçık ayetlere rağmen kendisini reddettikleri için Allah, Hz. İsa'yı geri çağırmıştır. Peygamberleri katletmelerine ve yaptıkları zulümlere rağmen Allah, İsrailoğulları'na bir şans daha tanımış ve Hz.

²² Aydın, "Hz.İsa'nın vefatı...", s. 6.

²³ Aydın, "Hz.İsa'nın vefatı...", s.6.

²⁴ İbn Kesir, Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri c.IV, s. 1260.

²⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.II, s. 374.

²⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.II, s. 49.

İsa ile Hz. Yahya peygamberi aynı anda göndermiştir. Fakat onlar bu peygamberleri de reddederek son şanslarını kaybetmişlerdir. Ayrıca Hz. Yahya'yı öldürmüşler ve Hz. İsa'yı da öldürtmek üzere Roma hükümetiyle işbirliği yapmışlardır. Allah da Hz. İsa'yı görevden almıştır; yani, çarınca germe işlemi meydana gelmeden önce Mesih'i kendisine yükseltmiştir.²⁷

f) Kemale erdirme

Ebussuud'a göre, "müteveffike" (seni vefat ettireceğim) ifadesi, "seni kemale erdireceğim" şeklinde de anlaşılmıştır.²⁸

g) Müteşabih

Seyyid Kutub'a göre, İsa'nın vefatı ve göğe yükseltilmesi, "müteşabih" kapsamına giren gayb meselesidir. Dolayısıyla bu işin gerçek yüzünü Allah'tan başka kimse bilemez ve bu konuda araştırmakla ne inançta ne de hukukta elde edilecek yararlı bir sonuç yoktur.²⁹

2. "Şubbihe lehum" İfadesinin Tahlili

İslam literatüründe asırlardır tartışıla gelen ve hala tam bir sonuca bağlanmamış olan konulardan biri de Hz. İsa'nın ölümü meselesidir.

Kur'an-ı Kerim'de bu konu Nisa Suresi'nin 157. Ve 158. ayetlerde şöyle dile getirilmiştir:

²⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani ve dğr., İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, c.I, ss. 262-263.

²⁸ Ebussuud, *Ebussuûd Tefsiri*, c II, ss. 880-881.

²⁹ Seyyid Kutub, *Fi Zilâl-il Kur'an*, çev.: Salih Uçan-Vahdettin İnce, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1980, c.II, ss. 92-93.

“Ve ‘Allah (c.c) elçisi Meryem oğlu İsa’yı öldürdük’ demeleri yüzünden (onları lanetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah (c.c) onu (İsa’yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”³⁰

Kur’an, hâdise hakkında çok fazla detay vermemiş, fakat Yahudilerin Hz. İsa’yı asmadıklarını, öldürmediklerini ve bu konuda kendilerinin de Hz. İsa’yı çarmıha gerip germedikleri noktasında kesin bir bilgiye sahip olmadıklarını kati bir surette açıklamıştır. Fakat Kur’an’da uzun uzadıya anlatılmayan hâdise tefsir kitaplarında detaylandırılmıştır. Hz. İsa’nın akıbeti meselesi, müfessirleri fazlasıyla meşgul etmiş gibi görünmektedir.

Kur’an’da Nisa Suresi’nin 157. ayetinde zikrolunan ifadeler ve özellikle “şubbihe lehum”³¹ ifadesi hakkında müfessirler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Aşağıda müfessirlerin konuyla ilgili görüşleri tasnif edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak, “onlara benzetildi” ifadesinden yola çıkarak müfessirlerin benzetilmenin mahiyetine ve çarmıha gerilenin kim olduğuna dair vermiş olduğu farklı bilgiler incelenmiştir. İkinci olarak, “Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler” ifadesinden hareketle, Hz. İsa’nın çarmıha gerilip öldürüldüğü veya öldürülmediği konusunda şüphe içinde olanların kimler olduğunu açıklanmıştır. Üçüncü olarak, ilgili ayette geçen “ona benzetildi” ifadesindeki gizli özne (nâib-i fâil), yani Hz. İsa’yı çarmıh hâdisesinden önce değiştiren veya değiştirilmesinde rol oynayanların kimler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü başlıkta ise, Hz. İsa’nın akıbeti meselesi, yani Hz. İsa’nın gerçekten çarmıha gerilip gerilmediğine dair farklı görüşler ele alınmıştır.

a) Çarmıha Gerilen Kişinin Kimliği

Nisa Suresinin 157. ayetinde geçen “şubbihe lehum” yani, “onlara benzetildi” konusunda müfessirler Hz. İsa’nın çarmıha gerilmediği konusunda görüş

³⁰ Nisa, 4/157-158.

³¹ Nisa, 4/157.

birliği içinde olmakla birlikte, kimin İsa'ya benzetilip çarmıha gerildiği konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir.

a.1)Yahuda

İbn Kesir bu konuyla ilgili Barnaba İncili'nde geçen bir rivayetten bahseder. Orada Yahuda Hz. İsa'nın suretini almış ve öldürülmüştür. Şöyle ki, Yahuda ile birlikte askerler Hz. İsa'nın bulunduğu yere doğru gelirken Hz. İsa onları fark eder. Bu esnada tüm havariler uyuyordurlar. Allah (c.c.) tehlikede olan kulunu, yani İsa'yı göğe yükselttir. Yahuda kızgınlıkla eve girince Allah (c.c) ona Hz. İsa'nın suretini verir. Havariler uyanınca da onu yani, Yahuda'yı Hz. İsa zannederler. Yahuda, havarilerle beraber dışarı çıktığında askerler onu yakalayıp öldürürler.³²

Bu görüşte olanlardan biri de Seyyid Kutup'tur. O bu konunun öyle bir karmaşık dönemde gerçekleştiğini ve bu yüzden de doğrusunu bilmemizin imkânsız olduğunu söyledikten sonra, Barnaba İncili'nde geçen Yahuda'nın Hz. İsa'ya benzetilerek öldürüldüğüne dair rivayeti aktarır. Seyyid Kutup bunun dışında bir bilgi elde etmemizin mümkün olmayacağını, çünkü üzerinde çok fazla yılın geçtiğini söylemektedir. Bu yüzden Kuran-ı Kerim'deki bilgilerle yetinmek zorundayız. Kur'an, bu konuda açık bilgiler vermediğine ve sadece Hz. İsa'nın göğe yükseltildiği belirtmekle yetindiğine göre, bu olayın mahiyeti hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün değildir.³³

Araştırmamızın konusu olan Mukâtil bin Süleyman tefsirinde de, “şübbihe lehüm” ifadesi açıklanırken, Hz. İsa'yı ele verenin Yahuda olduğu ifade edilmektedir. Allah Teâlâ onun suretini Hz. İsa'ya benzetmiş ve Yahudiler Yahuda'yı katletmişlerdir. Yahudiler Yahuda'yı yakaladıklarında “Ben İsa değilim” demiş ama ona kimse inanmamış; bilakis ona “Hayır sen İsa'sın” demişlerdir. Yahudiler öldürdükleri o kişiyi, Hz. İsa'yı gözetmekle görevlendirmişlerdi. Yüce Allah Hz.

³² İbn Kesir, Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri, c.V, s. 2016.

³³ Kutub, *Fi Zilâl-il Kur'an*, c.III, s. 128-129.

İsa'yı gözetmekle görevlendirdikleri Yahuda'nın suretini, İsa'ya benzetmiştir. Yahudiler de onu Hz. İsa zannederek öldürmüşler. Dolayısıyla, Hz. İsa yerine çarımha gerilen Yahuda olmuştur.³⁴

İnciller'de anlatıldığına göre Hz. İsa'yı ihbar eden kişinin Yahuda olduğu belirtilmiştir. Fakat Hz. İsa'nın yerine Yahuda öldürülmemiş bizzat Hz. İsa çarımha gerilmiş ve öldürülmüştür. Şöyle ki; İsa'nın oniki öğrencisinden biri olan Yahuda İskariot otuz gümüş karşılığında İsa'ya ihanet etmiştir.³⁵ Yahuda yanında beş kâhin ile halkın ileri gelenleri tarafından gönderilmiştir. Kılıçlı sopalı büyük bir kalabalıkla İsa'nın bulunduğu yere gelmişlerdir. Kimi öperse onu tutuklamalarını söylemiş ve içeriye girip dosdoğru İsa'nın yanına gidip onu öpmüştür. Bunun üzerine adamlar İsa'yı yakalayıp tutuklamışlardır. İsa arkadaşlarına, onu korumaya teşebbüs etmemelerini, çünkü bunun Kutsal Yazılara göre böyle olması gerektiğini söylemiştir.³⁶ Ardından İsa'yı tutuklamışlar ve Başkahine götürmüşler. Bunun üzerine Başkahinlerle halkın ileri gelenleri İsa'yı ölüm cezasına çarptırmak konusunda anlaşmış ve İsa'yı Pilatus'a götürüp teslim etmişlerdir. Bu arada Yahuda yaptığından pişman olup paraları tapınağın içine fırlatmış ve gidip kendini asmıştır.³⁷

a.2) Münafık

Hz. İsa'nın yerine bir münafığın çarımha gerildiğini düşünen müfessirlerden biri Fahreddin er-Râzî'dir. O, tefsirinde Hz. İsa'nın havarilerinden olduğu iddia edilen bir münafığın Hz. İsa'nın bulunduğu yeri Yahudilere bildirmiş olduğunu söylemektedir. Bu münafık, Yahudilerle birlikte Hz. İsa'nın bulunduğu yere doğru gelmiş ve Hz. İsa'yı yakalamak için içeri girdiklerinde Allah Teâlâ o münafığa Hz. İsa'nın şeklini vermiştir. Böylece Hz. İsa yerine bu münafık öldürülerek çarımha gerilmiştir.³⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır da, Fahreddin er-Râzî'den

³⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.I, ss. 425-426.

³⁵ Matta 26:14-15.

³⁶ Matta 26:47-54.

³⁷ Matta 27:1-5.

³⁸ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım ve dğr., Huzur Yayınevi, İstanbul, 2000, c.VIII, ss. 404-405.

alıntıda bulunmakta ve Hz. İsa'yı ihbar eden münafığın Hz. İsa'nın yerine çarmıha gerilip öldürüldüğünü açıklamaktadır.³⁹

Aynı görüşü paylaşan bir diğer müfessir de İbn Kesir'dir. Onun naklettiği bir rivayete göre ise Hz. İsa'nın yerine Yahudilere haber veren Yudes Zekeriyya Yûtâ'dır. Bu münafık Hz. İsa'ya benzetilerek çarmıha gerilmiştir.⁴⁰ Bunun yanında İbn Kesir, Fahreddin er-Razi'nin tefsirinde geçen rivayete de atıfta bulunarak, Hz. İsa'yı ihbar eden münafığın Hz. İsa'nın yerine çarmıha gerilip öldürüldüğünü ifade etmektedir.⁴¹

Ebussuud'un tefsirinde aynı görüşün tekrar edildiği görülmektedir. Onun aktarmış olduğu rivayetlerden birine göre, bir adam Hz. İsa'ya karşı münafıklık yapar. Yahudiler, Hz. İsa'yı öldürmek için onu aramaya başlayınca, o adam: "Ben size onun yerini gösteririm" der. Ardından, o adam Hz. İsa'nın bulunduğu odaya girince, Hz. İsa Allah'ın kudreti ile semaya kaldırılır ve bu münafığın sureti Hz. İsa'ya benzetilir. Hz. İsa'yı arayanlar içeri girince Hz. İsa diye onu yakalayıp öldürürler.⁴² Aynı görüşü İsmail Hakkı Bursevi ve Ömer Nasuhi Bilmen de aktarmaktadır.⁴³

Yahuda'nın Hz. İsa'nın havarilerinden biri olduğu İnciller'de belirtilmektedir. Dolayısıyla, bazı müfessirlerin, Hz. İsa'yı bir münafığın ihbar ettiği ve Hz. İsa yerine bu münafığın çarmıha gerildiği yönündeki açıklamaları, aynı zamanda bu münafığın Hz. İsa'ya yakın ve onun sohbet halkası içinde biri olduğunu ima etmektedir. Buradan yola çıkarak münafık kelimesiyle kastedilmek istenenin Yahuda olduğunu söylemek mümkündür.

³⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.III, ss. 119-120.

⁴⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 1990-1991.

⁴¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* c.V, ss. 2004-2005.

⁴² Ebussuûd, *Ebussuûd Tefsiri*, IV, s. 1503.

⁴³ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 349; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c.II, s. 161.

a.3) İsa'nın Öğrencilerinden Biri

Fahreddin er-Râzî'nin verdiği bilgilere göre, Yahudiler Hz. İsa'yı yakalayıp öldürmek için harekete geçtiklerinde, Hz. İsa bundan haberdar olur ve yanında bulunan havarilere, "Kim kendisine benim suretim verilmesi karşısında cenneti satın almak ister?" diye sorar. Arkadaşlarından birinin "Ben" diye cevap vermesi üzerine Allah Teâlâ ona Hz. İsa'nın şeklini verir. İsa'ya benzetilen bu kişi, yakalanıp öldürülür ve Hz. İsa göğe yükseltilir.⁴⁴ İbn Kesir ve Elmalılı M. Hamdi Yazır da, Fahreddin er-Razi'den alıntı yaparak çarmıha gerilen kişinin, Hz. İsa'nın suretini alan arkadaşlarından biri olduğu yönündeki rivayete tefsirinde yer vermektedir.⁴⁵

Bu fikirde olanlardan biri de Kurtubi'dir. Kurtubi "şubbihe lehum" (ona benzetildi) kısmını Nisa suresi 157. ayette değil de daha önce geçen Al-i İmran suresi 55. ayette ele alır. Kurtubi'nin İbn Abbas'tan geldiğini söylediği bir rivayete göre, Hz. İsa on iki arkadaşıyla beraberken onlara, "Hanginiz bana benzetilip de benim yerime öldürülmeyi ister? Buna karşılık benimle beraber benim derecemde bulunacaktır." diye sorar. En genç olanlarından biri "ben" diyerek cevap verir. Hz. İsa aynı sözlerini iki kez tekrar eder, fakat o gençten başka biri bunun için gönüllü olmaz. Bunun üzerine Hz. İsa, "Evet işte sen osun" der ve Yüce Allah o genci Hz. İsa'ya benzetir. Böylece Allah Hz. İsa'yı odadaki havalandırma deliğinden semaya yükseltir. Daha sonra Yahudiler eve girdilerinde, Hz. İsa'ya benzeyeni alıp, önce onu öldürmüşler, sonra da çarmıha gerip asmışlar. Bunun yanında Kurtubi Hz. İsa'nın bu meselesi noktasında insanların üç gruba ayrıldığını belirtmiştir. Ona göre bu üç grup; Yahudiler, Nasturiler ve Müslümanlardır. Yahudiler, "Allah dilediği kadar bir süre aramızda bulundu ve sonra semaya yükseltildi" demişlerdir. Nasturiler, "Allah'ın oğlu, Allah'ın dilediği kadar bir süre aramızda kaldı ve sonra Allah onu kendisine yükseltti." demişlerdir. Müslümanlar ise, "Allah'ın kulu ve elçisi Allah'ın dilediği bir süre kadar aramızda kaldı, sonra Allah onu kendi katına yükseltti" düşüncesindedirler.⁴⁶

Hz. İsa'nın yerine geçip ona benzetilmeyi ve onun yerine çarmıha gerilip öldürülmeyi kabul edenin, Hz. İsa'nın öğrencilerinden biri olduğuna dair rivayeti

⁴⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, ss. 404-405.

⁴⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 2004-2005; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. III, ss. 119-120.

⁴⁶ Kurtubi, *el-Câmiu li-Abkâmi'l Kur'an*, c.IV, ss. 225-226.

tefsirine alan müfessirlerden biri de İbn Kesir'dir. İbn Kesir'in belirttiğine göre, Yahudiler Dımeşk şehrinin valisine mektup yazıp Beytü'l-Makdis'te bir adamın olduğunu, insanları fitneye düşürdüğünü, onları saptırdığını ve krala karşı tebaasını kışkırttığını haber vermişlerdir. Kral da Kudüs'teki valisine yazıp onu çarmıha gerip öldürmelerini emretmiştir. Mektup valiye ulaşınca, valinin askerleri bir grup Yahudi ile Hz. İsa'nın ve arkadaşlarının bulunduğu evi kuşatmışlardır. Bu esnada yukarıda anlatılan olayın aynısı gerçekleşir ve bir arkadaşı Hz. İsa'ya benzetilerek çarmıha gerilir. Hz. İsa'nın arkadaşlarından başka kimse bu olayı bilmediğinden geri kalan tüm Hıristiyanlar Hz.İsa'nın çarmıha gerildiğini düşünmüşlerdir.⁴⁷

Yine İbn Kesir, İbn İshak'a dayanarak aktardığı başka rivayette, Hz. İsa'nın yerine ölmeyi kabul eden ve Hz. İsa'nın suretini alan kişinin ismi Sercis olarak verilmektedir.⁴⁸

Ebussuûd Efendi de, "fakat o, onlara benzetildi" ifadesi hakkında farklı rivayetler olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birine göre, bazı Yahudiler, Hz. İsa'ya ve annesine kötü sözler söyleyince, Hz. İsa bu kişilere beddua eder. Allah Teâlâ da, o insanları maymun ve domuz şekline sokar (mesheder). Bunun üzerine Yahudiler, Hz. İsa'yı öldürmeye karar verirler. Allah Teala da Hz. İsa'yı göğe kaldıracağını ona vahyeder. Hz. İsa ashabına (havarilerine), "Hanginiz bana benzetilip öldürülmeye, asılmaya ve cennete girmeye razı olur?" diye sorar. İçlerinden biri: "Evet ben razıyım!" der. Allah Teâlâ da, o havariyi Hz.İsa'ya benzetir ve o havari, İsa sanılarak öldürülür ve asılır.⁴⁹ Aynı rivayeti İsmail Hakkı Bursevî de aktarmaktadır.⁵⁰

Hiz. İsa'nın yerine onun arkadaşlarından birinin çarmıha gerilip öldürüldüğüne dair tefsirlerde anlatılan bu bilgileri tereddütle karşılamak gerekir. Zira eğer Hz. İsa, havarilerine "Benim yerime kim geçmek ister?" şeklinde bir soru sormuşsa, onlardan sadece biri buna olumlu cevap verip İsa'nın yerine geçmişse, diğer havarilerin bu olayı saklamaları anlamsız olacaktır. Hâlbuki ne kanonik ne de

⁴⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 1982-1983.

⁴⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 1990-1991.

⁴⁹ Ebussuûd, *Ebussuûd Tefsiri*, IV, s. 1503.

⁵⁰ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, ss. 348-349.

apokrif İnciller’de Havarilerden veya İsa’ya inananlardan birinin Hz. İsa yerine çarmıha gerildiğine dair bir bilgi bulunmaktadır.

a.4) Yahudilerden Biri (Taytayus)

Fahreddin er-Râzî’nin aktardığı bir rivayete göre, Yahudiler Hz. İsa’nın ve arkadaşlarının bulunduğu eve gelince Yahudilerin reisi Yahuza, Taytayus isminde birine “Eve gir ve Hz. İsa’yı dışarı çıkar” diye emretmiştir. Bu adam Hz.İsa’nın yanına girince, Allah Hz. İsa’yı evin tavanından göğe yükseltmiştir. Taytayus’u da Hz. İsa’ya benzetmiştir. Bunun ardından Yahudiler onu Hz. İsa zannederek çarmıha germiş ve öldürmüşlerdir.⁵¹

Hz. İsa’nın yerine Taytayus’un benzetilip öldürüldüğüne dair rivayetlere yer veren müfessirler arasında İbn Kesir, Ebussuud, İsmail Hakkı Bursevi ve Elmalılı M. Hamdi Yazır da bulunmaktadır.⁵² Bu müfessirler de, Razi’nin aktardığı rivayetleri naklederek çarmıha gerilen kişinin Taytayus olduğunu açıklamışlardır.

a.5) Casus

Süleyman Ateş, Nisa Suresini 157. Ayetiyle ilgili açıklamasında, Hz. İsa’yı öldürmeye gelenler arasında bulunan casusun Hz. İsa’ya benzetildiğini; Hz. İsa’nın yerine o casusun öldürüldüğünü ve çarmıha gerildiğini ifade etmektedir.⁵³ Her ne kadar casus kelimesi, münafık kelimesinden farklı bir anlam taşısa da, hem casus hem de münafık kelimeleri, Hz. İsa’yı ele veren kişi olan Yahuda için kullanmak mümkündür. Dolayısıyla, açık bir şekilde söylemese de, Süleyman Ateş’in de, Hz. İsa yerine Yahuda’nın çarmıha gerildiği düşüncesinde olduğunu söylemek mümkündür.

⁵¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, ss. 404-405.

⁵² İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 2004-2005; Ebussuûd, *Ebussuûd Tefsiri* c.IV, s. 1503; Bursevi, *Ruhu’l-Beyan*, c.IV, s. 349; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.III,ss.119-120.

⁵³ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, c. II, s. 398.

b) Şüphe İçinde Olanlar

“Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler”⁵⁴ ayetinden yola çıkarak Hz. İsa'nın öldürülüp öldürülmediği konusunda şüphe ve ihtilaf içinde olanların kimler olduğu da müfessirler arasında tartışma konusu olmuştur.

b.1) Yahudiler

Fahreddin er-Razi, “ihtilafa düşenler” konusunda iki görüş üzerinde durmaktadır. İlk olarak, Yahudilerin şüphe içinde olduğunu ifade eden er-Razi, bu şüphenin mahiyetini iki şekilde açıklamaktadır:

a) Yahudiler, Hz. İsa'ya benzeyen şahsı öldürüp bedenine baktıklarında “Yüzü, İsa'nın yüzü; ama beden, onun bedeni değil!” diyerek şüpheyeye düşmüşlerdir.

b) Yahudiler Hz. İsa'yı, on havarisiyle beraber bir evde hapsedmişlerdi. Yahudilerden bir adam Hz. İsa'yı öldürmek için içeri girince Allah, Hz. İsa'nın suratını, giren bu şahsın üzerine atmış, Hz. İsa ise göğe kaldırılmıştır. Yahudiler bu adamı yakalayıp Hz. İsa diye öldürmüşlerdir. Daha sonra da, “Eğer bu İsa ise, bizim içeri giren arkadaşımız nerede? Eğer bu arkadaşımız ise, İsa nerede?” diyerek şüphelerini dile getirmişlerdir.⁵⁵

Şüphe içinde olanların Yahudiler olduğunu belirten bir diğer müfessir Ebus-suud'tur. Ona göre, bazı Yahudiler Hz. İsa'yı kesinlikle öldürdüklerine inanırken bir kısmı da tereddüde düşmüştür. Bir kısmı, “Eğer o öldürülen Hz. İsa ise, peki ya bizim arkadaşımız nerede?” diye sormuş; bir kısmı da “yüz İsa'nın yüzü, beden ise arkadaşımızın bedeni” demişlerdir.⁵⁶

⁵⁴ Nisa, 4/157.

⁵⁵ Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, s. 406.

⁵⁶ Ebus-suûd, *Ebus-suûd Tefsiri*, c.IV, s. 1504.

b.2) Hıristiyanlar

Fahreddin er-Râzî'nin "ihtilafa düşenler" hakkında verdiği ikinci görüşe göre, Hıristiyanlar bu konuda ayrılığa düşmüşlerdir. Her ne kadar tüm Hıristiyanlar, Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürdükleri hususunda ittifak etmişlerse de, büyük Hıristiyan grupları arasında üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Nastûriyye mezhebinin⁵⁷ inancına göre, Hz. İsa ilahî (lâhût) yönden değil, insanî (nâsût) tabiatıyla çarmıha gerilmiştir. Melkânîyye mezhebinin⁵⁸ inancına göre ise, öldürme ve haça germe işi, onun lâhûtuna da ulaşmıştır. Fakat bu, doğrudan doğruya olmayıp

⁵⁷ Nasturiler: Ayrılmış Doğu Kiliseleri'nden birisi olan Doğu Süryani Kilisesi, yani Nasturi Kilisesi, bazı Hıristiyanlar tarafından MS 341 Efes Konsili'ni reddeden psikoposlar ve diakonların muhalefetinden gelişmiştir. Efes Konsilinde Rafizi (heretik-sapkın) olarak reddedilen Nasturilik, o zamanki Konstantinopolis patriği olan Nestoryus'un adına atfedilen Hıristiyan mezhebidir. (Şenay, a.g.m., s. 135.) Şehristânî, Nesturiler'in Halife Me'mun zamanında ortaya çıkan ve İnciller'de kendi görüşlerine göre tasarrufta bulunan hakîm Nestur'un (Nestorius) mensupları olduğunu açıklamaktadır. Ona göre, bu mezhebin Hıristiyanlığa nispeti, Mutezile'nin İslam'a nispetine benzemektedir. Şöyle ki; Allah birdir, üç uknumu vardır, bunlar vücud, ilim ve hayattır. Bu uknumlar/asıllar Allah'ın zatı üzerine zait olmadığı gibi Allah'ın kendisi de değildir. Kelime (kelam) ise, İsa'nın bedeniyle kristal üzerine güneş ışığının doğması ve mum üzerine güneş ışığının doğması ve mum üzerine mühür basıldığında, mumdaki nakışın zuhuru gibidir. (Şehristânî, *Milel ve Nihal*, çev.: Mustafa Öz, Liyeta Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 202.)

⁵⁸ Melkaniler: Rum ülkesinde ortaya çıkıp orayı istila eden Melkâ'nın mensuplarıdır. Rumların ekseriyeti Melkânî'dir. Düşüncelerine göre, kelime Mesih'in bedeni ile birleşmiş, onun nâsûtuna bürünmüştür. Kelime ile ilim uknumu, Ruhul-Kuds ile hayat uknumunu kastetmektedirler. İlmi nâsûtiyete bürünmeden önce oğul olarak isimlendirmeyip, Mesih nâsûtiliğe bürünmesiyle oğuldur görüşündedirler. Bazılarına göre de, kelime Mesih'in bedeninde şarabın veya sütün su ile karıştığı gibi karıştığını belirtmişlerdir. (Şehristânî, *Milel ve Nihal*, s. 201.)

hissetme ve farkına varma suretiyle gerçekleşmiştir. Yakubiyye mezhebi⁵⁹ inancında ise, öldürme ve çarmıha germe işi, iki cevherden meydana gelmiş tek bir cevher olan Mesih'te meydana gelmiştir.⁶⁰

İbn Kesir de, şüphe içinde olanların Hıristiyanlar (Nasturiler, Melkaniler ve Yakubiler) olduğunu belirtmiştir. Onun verdiği bilgiler, Fahreddin er-Razi'nin yukarıda aktardığımız görüşlerinin tekrarından ibarettir.⁶¹

İmam Kurtubi ise, bir görüşe göre bütün Hıristiyanların, diğer bir görüşe göre ise avamın anlaşmazlığa düştüklerini belirtmiştir. Anlaşmazlığa düştükleri konu ise, kimilerinin onun ilah olduğunu, kimilerinin de Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmesidir. Avamın düştüğü anlaşmazlık ise, onların bir kısmının "biz İsa'yı öldürdük" demesidir. Buna karşın, onun semaya yükseltildiğini görenler ise, "hayır onu öldürmedik" diyerek karşı çıkmaktadırlar. Ayrıca, anlaşmazlıkla, Hıristiyanlardan Nasturiler, Melkâniler ve Yakubiler'in aralarındaki farklı yaklaşımların kastedilmiş olabileceği de dile getirilmiştir.⁶²

Bursevî, Hz. İsa hakkında ihtilafa düşenlerin Hıristiyanlar olduğunu açıklamaktadır. Bir kısmı İsa'nın öldürülmediğini, asılmadığını, bilakis onun göğe yükseltildiğini söylerken, bazıları da Yahudilerin onu öldürdüğünü savunmaktadır. Bursevî, ayrıca, tefsirinde Nasturiler, Melkaniler ve Yakubiler arasındaki görüş farklılıklarına da işaret etmektedir.⁶³

Anlaşmazlığa düşenlerin Hıristiyanlar olduğunu söyleyen müfessirlerden biri de Mevdudi'dir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi konusunda onların artık tek bir inançları olmadığını ve bu mesele hakkında birçok farklı inanca sahip olduklarını açıklamıştır. Bu da onların kesin bir bilgiye sahip olmadıklarının göstergesidir. Hıristiyanların benimsedikleri farklı inançlardan birine göre çarmıha gerilen Hz.

⁵⁹ Yakûbiyye: Yakûp'un mensuplarıdır. Belirtilen üç uknumu benimsemekle birlikte kelimenin (kelâm) et ve kana inkılâp edip ilah olup Mesih'in ortaya çıktığını belirtirler. Allah onun cesedinde görünür, o, odur şeklinde düşünmektedirler. (Şehristânî, *Milel ve Nihal*, s. 203.)

⁶⁰ Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, ss. 405-406.

⁶¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 2004-2005.

⁶² Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l Kur'an*, c.V, s. 151.

⁶³ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 351.

İsa değil, O'na çok benzeyen bir adamdır. Başka bir inanca göre çarmıha gerilen kişi Hz. İsa'dır, fakat çarmıhta ölmemiş ve çarmıhtan indirildiğinde yaşadığı görülmüştür. Bazıları da Hz. İsa'nın çarmıhta öldüğüne inanmaktadırlar. Tüm bunlar Hıristiyanların bu konuda gerçek bir bilgiye sahip olmadıklarını, farklı görüşlerini sadece tahminlere dayandırdıklarını göstermektedir.⁶⁴

Araştırma konumuzu oluşturan Mukâtil b. Süleyman da, oldukça kısa bir şekilde ihtilaf edenlerin Hıristiyanlar olduğunu açıklamaktadır. Ona göre, bazı Hıristiyanlar, Yahudilerin İsa'yı öldürdüklerini savunurken, bazıları da onun öldürülmediğini iddia etmektedirler.⁶⁵

c) İsa'yı Değiştirenin Kimliği

c.1) Allah

Taberi, Allah'ın Hz. İsa'yı sağ olarak yanına aldığını, Yahudilerin de Hz. İsa zannettikleri başka bir adamı çarmıha geldiklerini belirtmiştir.⁶⁶

Fahreddin er-Râzî kimin Hz. İsa'ya benzetildiği konusunda farklı üç rivayet aktarmıştır. Bu rivayetlerin hepsinde Allah'ın (c.c.) Hz. İsa'yı değiştirdiği görülmektedir. Bir rivayete göre Taytayus, ikinci rivayete göre Yahudilerin Hz. İsa'yı takip ve gözetmekle görevlendirdikleri gözetleyici ve üçüncü rivayete göre Hz. İsa'nın havarilerinden olan bir münafiğe Allah tarafından Hz. İsa'nın şekli verilmiş ve çarmıha gerilmiştir.⁶⁷

İbn Kesir ve Seyyid Kutub Barnaba İncili'nde geçen bir rivayetten bahsetmektedir. Orada Yahuda Hz. İsa'nın suretini almış ve öldürülmüştür. Burada da Allah (c.c.) Hz. İsa'nın suretini Yahuda'ya vermiştir.⁶⁸

⁶⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.I, s. 429.

⁶⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.I, ss. 426.

⁶⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri*, c I, s. 428.

⁶⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, ss. 404-405.

⁶⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, c.V, s. 2016; Kutub, *Fi Zilâl-il Kur'an*, c.III, s.128.

Ebussuud ve Ömer Nasuhi Bilmen, Hz. İsa'ya karşı münafıklık yapan bir kişiden bahsetmektedirler. Bu kişi Hz. İsa'nın bulunduğu odaya girmiş, Hz. İsa semaya kaldırılmış ve o adam Hz. İsa'ya benzetilmiştir. Hz. İsa'yı arayanlar içeri girip İsa zannederek onu öldürmüşlerdir. Burada da Hz. İsa'yı semaya kaldıran ve o münafiğa İsa'nın yüzünü veren Allah'tır.⁶⁹ Ebussuud'un aktardığı bir başka rivayete göre ise, Allah, bir münafiğa değil, Taytayus adındaki bir Yahudiye Hz. İsa'nın şeklini vermiştir.⁷⁰

Bursevi'nin aktarmış olduğu iki rivayette de Hz. İsa'yı değiştiren Allah'tır. Sadece bir rivayetine göre Taytayus bir diğerine göre munafık Allah tarafından Hz. İsa'ya benzetilmiştir.⁷¹

Süleyman Ateş'e göre, Hz. İsa'yı öldürmeye gelenler arasında bulunan casus Hz. İsa'ya benzetilmiş; Hz. İsa'nın yerine o casus öldürülmüş ve çarmıha gerilmiştir. Burada da aynı şekilde o kişiyi Hz. İsa'ya benzeten Allah (c.c)'tir.⁷²

Müfessirimiz Mukâtil bin Süleyman da, Hz. İsa'yı değiştirenin Allah (c.c) olduğunu açıklamaktadır. Allah, İsa'ya ihanet eden Yahuda'ya, İsa Mesih'in şeklini vermiş ve Yahuda çarmıha gerilip öldürülmüştür.⁷³

Görüldüğü üzere, her ne kadar çarmıha gerilen kişinin kim olduğu konusunda müfessirler farklı görüşler üzerinde durmakla birlikte, Hz. İsa'nın suretini değiştirip onun yerine başka birini geçirenin Allah olduğu yönünde ağırlıklı bir yaklaşım bulunmaktadır.

Bazı müfessirler, Hz. İsa'nın yerine başka bir kimsenin geçirilmesi olayında Hz. İsa'nın bizzat etkin bir rol oynadığını açıklamaktadırlar. Fahreddin er-Razi'ye göre, Yahudiler kendisini yakalamaya geldiklerinde, Hz. İsa yanındakilere, "Kim kendisine benim suretim verilmesi karşısında cenneti satın almak ister." diye sormuş; arkadaşlarından birinin "Ben" diye cevap vermesi üzerine Allah Teâlâ ona

⁶⁹ Ebussuûd, *Ebussuûd Tefsiri*, c.IV, s. 1503, Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsir*, c.II, s.161.

⁷⁰ Ebussuûd, *Ebussuûd Tefsiri*, c.IV, s. 1503.

⁷¹ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 349.

⁷² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.II, s. 398.

⁷³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsir-i Kebir*, c.I, ss. 425-426.

Hız. İsa'nın şeklini vermiştir.⁷⁴ Kurtubi, İbn Kesir, Ebussuud ve Bursevî'de de benzer bir görüş aktarılmaktadır.⁷⁵

c.2) Şehrin valisi

Tefsirlerde yapılan bir başka açıklamaya göre, Hz. İsa'yı bir başka kişiyle değiştiren kişi, dönemin valisidir. Bu konuda iki farklı rivayet bulunmaktadır. İlk rivayete göre, Allah Hz. İsa'yı göğe kaldırınca, vali halk arasında bir kargaşanın çıkmasından korkmuş ve bu yüzden bir adamı yakalatıp Hz. İsa'nın yerine astırmıştır. Halk Hz. İsa'yı tanımadığı için, bir başkasının asıldığını anlayamamıştır. Fahreddin er-Râzi kelamcılarının çoğunun da bu görüşü savunduklarını açıklamaktadır.⁷⁶ Ebussuud, Bursevi, ve Ömer Nassuhi Bilmen de benzer rivayetlere yer vermektedirler.⁷⁷

İkinci rivayette ise, Süleyman Ateş'in savunduğu ikinci rivayete göre, Hz. İsa'nın öldürülmesini istemeyen vali Platus, onu saklayıp onun yerine başka birini öldürtmüştür. Bu rivayette de halkın İsa'yı tanımadığı açıklanmaktadır. Süleyman Ateş'e göre, İsa'nın kabrine gidenlerin, onun cesedini görememeleri de, Hz. İsa çarmıha gerilmediğini teyit eden bir delildir.⁷⁸

d) İsa'nın Âkıbeti

Hız. İsa'nın akıbeti konusunda tefsirlerde genel olarak, onun çarmıha gerilip öldürülmüş olduğu veya çarmıha gerilmediği yönünde iki farklı görüşe yer verilmektedir.

⁷⁴ Râzi, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, ss. 404-405.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l Kur'an*, c.IV, ss. 225-226; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 1982-1983, 1990-1991; Ebussuud, *Ebussuud Tefsiri*, c. IV, s. 1503; Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, ss. 348-349.

⁷⁶ Râzi, *Tefsîr-i Kebîr*, c. VIII, ss. 404-405.

⁷⁷ Ebussuud, *Ebussuud Tefsiri*, c.IV, s. 1503; Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 349; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsir*, c.II, s. 161.

⁷⁸ Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, c.II, s. 400.

d.1) İsa Çarmıha Gerilmiş ve Ölmüştür

İsa'nın çarmıha gerilip ve öldürüldüğünü savunanlar Hıristiyanlardır. Çünkü Hıristiyan kutsal kitaplarında ve teolojisinde Hz. İsa çarmıha gerildiği ve orada öldürüldüğü açıkça dile getirilmektedir.⁷⁹ Bununla birlikte, olayın mahiyeti

⁷⁹ İnciller'de İsa'nın çarmıha gerilip öldürülmesi olayı şöyle anlatılmaktadır: İsa'nın kendisinin ele verileceğini ve çarmıha gerilerek öldürüleceğini önceden bildiği, bunu da öğrencilerine haber verdiği belirtilmiştir (Matta 26:1-2). İsa'nın oniki öğrencisinden biri olan Yahuda İskariot otuz gümüş karşılığında İsa'ya ihanet etmiştir (Matta 26:14-15). Yahuda yanında beş kahin ile halkın ileri gelenleri tarafından gönderilmiştir. Kılıçlı sopalı büyük bir kalabalıkla İsa'nın bulunduğu yere gelmişlerdir. Kimi öperse onu tutuklamalarını söylemiş ve içeriye girip dosdoğru İsa'nın yanına gidip onu öpmüştür. Bunun üzerine adamlar İsa'yı yakalayıp tutuklamışlardır. İsa arkadaşlarına, onu korumaya teşebbüs etmemelerini, çünkü bunun Kutsal Yazılara göre böyle olması gerektiğini söylemiştir (Matta 26:47-54). Ardından İsa'yı tutuklayanlar onu Başkahine götürmüşler, orada yalancı tanıklar İsa'nın, Tanrı'nın Tapınağını yıkıp üç günde yeniden kurabileceğini iddia ettiğini söylemişlerdir. İsa ise bütün bu iftiralara rağmen susmuştur (Matta 26:57-62). Bunun üzerine başkahnlerle halkın ileri gelenleri İsa'yı ölüm cezasına çarptırmak konusunda anlaşmış, böylece İsa'yı bağlayıp vali Pilatus'a götürüp teslim etmişlerdir (Matta 27:1-2). Bu arada Yahuda yaptığından pişman olup paraları tapınağın içine fırlatmış ve gidip kendini asmıştır (Matta: 27:5). Başkahnler ve ileri gelenler hep bir ağızdan İsa'nın çarmıha gerilmesini Pilatus'a söylemişlerdir (Matta 27:20-22). Böylece Pilatus İsa'yı önce kamçılattı sonra çarmıha gerilmek üzere askerlere teslim etmiştir (Matta 27:26). Dışarı çıktıklarında Simun adında birine İsa'nın çarmıhını zorla taşıtmışlar ve Kafatası denilen yere vardıklarında askerler İsa'yı çarmıha germişlerdir (Matta 27:32-37). Yuhanna İncili'ne göre ise İsa çarmıhını kendisi taşımıştır (Yuhanna 19:17). Luka İncili'nde İsa'nın yüksek sesle "Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum!" diye haykırdığı belirtilmektedir. İsa, bunu söyledikten sonra da son nefesini vermiştir (Luka 23:46). Matta İncili'nde İsa'nın çarmıha gerildiği sırada "Tanrım, Tanrım beni neden terk ettin?" diye bağırdığı açıklanmaktadır (Matta 27:46). Bunun üzerine İsa bir kez daha bağırp ruhunu teslim ettiği, o anda tapınaktaki perdenin yukarıdan aşağıya yırtıldığı, yerin sarsalandığını, kayaların yarıldığı, mezarların açıldığı ve ölmüş olan birçok kutsal kişinin cesetlerinin dirildiği belirtilmiştir (Matta 27:50-52). İsa ile birlikte biri sağında öbürü solunda olmak üzere iki haydut da çarmıha gerilmiştir (Matta 27:38). Akşama doğru İsa'nın öğrencilerin-

konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bir grup Hz. İsa'nın çarmıhta hem insani hem de ilahi yönünün öldüğünü savunurken, diğer bir grup çarmıhta sadece insani yönünün öldüğünü ilahi yönünün ölmediğini iddia etmiştir.

Müfessirler, Hıristiyan mezhepleri arasındaki bu görüş farklılıklarına tefsirlerinde değinmektedirler. Söz gelimi Fahreddin er-Razi'nin tefsirinde Melkâniyye mezhebinin, çarmıhta Hz. İsa'nın hem insani hem de ilahi yönünün öldüğüne inandığı açıklanmaktadır. Fakat İsa'nın ilahî yönünün ölmesi, doğrudan doğruya olmayıp hissetme ve farkına varma suretiyle gerçekleşmiştir. Yakubiyye mezhebi inancında ise, öldürme ve çarmıha germe işi, iki cevherden meydana gelmiş tek bir cevher olan Mesih'te meydana gelmiştir.⁸⁰

den olup Yusuf adında zengin bir Aramatyalı, Pilatus'a gelip İsa'nın cesedini istemiştir. Ceset ona verilmiş, o da cesedi alıp temiz keten beze sarmış ve kayaya oyduğu mezaraya yatırmıştır. Mezar girişine de büyük bir taş yuvarlayıp oradan ayrılmıştır (Matta 27:57-61). Bir sonraki gün başkahnlerle Ferisiler Pilatus'un önünde toplanarak İsa'nın daha hayattayken kendisinin öldükten üç gün sonra dirileceğini söylediğini ona bildirmişlerdir. Mezarın başına da asker koymasını, yoksa öğrencileri gelip İsa'yı mezarından çıkarıp halka İsa'nın ölümden dirildiğini söyleyeceklerine dair Pilatus'u uyarılmışlardır. Pilatus da onlara asker verip üçüncü güne kadar gidip mezarı korumalarını istemiştir (Matta 27:63-65).

Şabat gününü izleyen haftanın ilk günü, tan yeri ağarırken, Mecdelli Meryem ile öbür Meryem mezarı görmeye gitmişler. Ansızın büyük bir deprem olmuş ve gökten Rabb'in bir meleği inmiş ve mezara gidip taşı bir yana yuvarlamıştır. Bu sırada nöbetçiler korkudan ölü gibi yere yıkılmışlardır. Melek kadınlara korkmamalarını ve İsa'nın daha önce açıklamış olduğu gibi dirildiğini söylemiştir. Ayrıca, gidip İsa'nın ölümden dirildiğini ve Celile'ye gittiğini öğrencilerine bildirmesini istemiştir. Nöbetçiler kendilerine gelince başkahnlere gidip olanı biteni onlara anlatmışlar; başkahnler de onlara yüklü para vererek, İsa'nın öğrencilerinin gelip, kendileri uyurken cesedi çalıp götürdüklerine dair yalan söylemelerini istemişlerdir. İsa'nın onbir öğrencisi Celile'ye giderek İsa'yı orada görmüşlerdir. İsa onlara kendisinin dünyanın sonuna dek her an onlarla birlikte olacağını söylemiştir (Matta 28:1-20).

⁸⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir*, c.VIII, ss. 405-406.

Kurtubî'nin verdiği bilgilere göre, Melkâniler, Hz. İsa'nın tamamının, yani nâsûtu (maddi) ve lâhûtunun (manevi) çarmıha gerilip öldüğüne inanmaktadırlar.⁸¹

Bursevi, Melkaniler'in öldürme ve asma faaliyetinin Hz.İsa'nın lâhûtuna doğrudan değil, his ve şuur ile ulaştığına inandığını ifade etmektedir. Yakubiler ise öldürme ve asma faaliyetinin iki cevherden doğan bir cevher olan Mesih'e vaki olduğuna iddia etmişlerdir.⁸²

Müfessirlerin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır ki, çarmıhta Hz.İsa'nın hem insani hem de ilahi yönü ile öldüğünü savunanlar Hıristiyanların Melkâniyye ve Yakubiyye mezhepleridir.

Çarmıhta Hz. İsa'nın sadece beşerî yönünün öldüğünü savunan Hıristiyan mezhepler de bulunmaktadır. Razi'ye göre, Nastûriyye mezhebi, Hz. İsa'nın manevi yönden (lâhût) değil, maddi (nâsût) bakımından çarmıha gerildiğine inanmaktadır.⁸³

Kurtubî de aynı şekilde Nasturilerin, Hz. İsa'nın lâhût (uluhiyet sıfatı) yönüyle değil de, nâsût (insan ve beşeriyeti) yönüyle çarmıha gerildiğini savunduklarını nakletmektedir.⁸⁴ Bursevî de aynı görüşün tekrarlandığı görülmektedir.⁸⁵

d.2) İsa Çarmıha Gerilmemiştir

Taberi, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğine dair bir rivayeti şöyle aktarır: "Vallahi İsa (a.s) şu anda Allah katında diridir. İsa (a.s) yeryüzüne indiğinde her-

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l Kur'an*, c.V, s. 151.

⁸² Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 351.

⁸³ Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, c.VIII, ss. 405-.406.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l Kur'an*, c.V, s.151.

⁸⁵ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 351.

kes ona iman edecektir. O, kıyamet gününde onların aleyhine şahit olacaktır. Kıyamet gününde İsa (a.s) kendisini kimin tasdik ettiğine, kimin yalanladığına şahadette bulunacaktır.”⁸⁶

Fahreddin er-Râzî de aynı şekilde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini, bu konuda kelmacıların da aynı fikirde olduğunu açıklamaktadır. Razi'ye göre, Hz. İsa'nın değil de, onun yerine kendisine benzeyen/benzetilen başka bir kişinin çarmıha gerildiğine farklı rivayetlere değinmekle birlikte, bu rivayetler, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği konusunda görüş birliği içindedir.⁸⁷

Kurtubi,⁸⁸ İbn Kesir,⁸⁹ Ebussuûd,⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevi,⁹¹ Seyyid Kutup,⁹² Ömer Nasuhi Bilmen,⁹³ Mevdudi,⁹⁴ ve Süleyman Ateş⁹⁵ gibi diğer Müslüman müfessirler de Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Müfessirimiz Mukâtil b. Süleyman da, genel İslâmî yaklaşımla uyum içinde, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini onun yerine çarmıha gerilen kişinin Yahuda olduğunu açıklamaktadır.⁹⁶

İsa'nın haça gerilmediği hususunda Matta'nın “Allah'ım Allah'ım beni niçin bıraktın?”⁹⁷ şeklindeki ifadesiyle Markos'un aynı anlamdaki sözünü⁹⁸ delil olarak alan Karafî, bu sözde Allah'ın iradesine ve kazasına teslim olmamanın yattığını

⁸⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri* c.I, s. 429.

⁸⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebîr*, c.VIII, ss. 404-405.

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l Kur'an*, c.V, s. 151.

⁸⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, c.V, ss. 1990-2016.

⁹⁰ Ebussuûd, *Ebussuûd Tefsiri*, c.IV, s. 1503.

⁹¹ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, c.IV, s. 348.

⁹² Kutub, *Fi Zilâl-il Kur'an*, c.III, s. 128.

⁹³ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsir*, c.II, s. 161.

⁹⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.I, ss. 426-427.

⁹⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.II, s. 398.

⁹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsir-i Kebîr*, c.I, ss. 425-426.

⁹⁷ Matta 26:46.

⁹⁸ Markos 15:34.

belirterek, İsa gibi bir peygamberin böyle bir halde bulunamayacağına dikkat çekmiş ve çarmıhta ölenin İsa'nın dışında birinin olması gerektiği görüşünde ısrar etmiştir.⁹⁹

Sonuç

“Teveffi” kavramı hakkındaki müfessirlerin yorumları hakkında özet olarak şunu diyebiliriz. Müfessirlerin bu kavram üzerinde yaptıkları yorumlar doğrudan doğruya onun muhtemel sözlük anlamıyla bağlantılı olarak ortaya konmuş olup, özellikle Âl-i İmrân sûresinin 55. âyetindeki “müteveffike” ifadesi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

1- Bu ifadelerde geçen vefat, uyutma tarzındaki bir vefattır. Buna göre bunun anlamı: “Ey İsa, seni uyutacağım ve Bana (Katıma) yükselteceğim” demektir.

2- Âyette takdîm-te'hir söz konusudur. Buna göre bu ayetin anlamı: “Ey İsa, seni Bana (Katıma) yükselteceğim, seni inkârcılardan arındıracağım (kurtaracağım) ve seni bundan sonra vefat ettireceğim” biçimindedir.

3- Görevden alma anlamındadır. Yani Allah da Hz. İsa'yı görevden almıştır, çarmıha germe işlemi meydana gelmeden önce Mesih'i kendisine yükseltmiştir

4- Ölüm anlamındadır. “Ey İsa, Ben seni öldüreceğim ve Bana yükselteceğim” demektir. Çünkü Allah onu gündüz vakti üç saat veya yedi süreyle öldürmüş, sonra tekrar diriltmiş ve bilâhare de ref' etmiştir.

5- “Teveffi”, “Kabz” yani Hz. İsa'nın ruhunun cesediyle birlikte yeryüzünden kaldırılması (çekilip alınmasıdır). Buna göre ayetin manası. Şöyle olur: “Ey İsa, seni yeryüzünde ölüm söz konusu olmadan kendi katıma çekip alıp müşriklerin ve kâfirlerin arasından ref' edeceğim.”

6- Kemale erdirme anlamındadır. Şöyle ki, “müteveffike” (seni vefat ettireceğim) ifadesi, “seni kemale erdireceğim” şeklinde de anlaşılmıştır.

⁹⁹ Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Kitap, Konya, 2002, s.144.

7- Bir de “müteşabih” kapsamına giren gayb meselesidir. Dolayısıyla bu işin gerçek yüzünü Allah’tan başka kimse bilemez ve bu konuda araştırmakla ne inançta ne de hukukta elde edilecek yararlı bir sonuç yoktur şeklinde az da olsa yorum yapanlar da olmuştur.

Gördüğümüz üzere müfessirlerin çoğunluğu da “muteveffike” ve “teveffeyteni” kavramlarına, “öldürme” (vefat ettirme) anlamının dışındaki kabzetmek ve (ölmüş gibi yapıp) uykudayken canını alma anlamı yüklemeyi daha fazla tercih etmişlerdir.

Mukâtil b. Süleyman’ın bu ayet hakkında yaptığı yoruma baktığımızda ise; Hz.İsa’nın akıbeti konusundaki yorumlarının, âlimlerin genel kanaati ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. ve ya şöyle demeliyiz Mukâtil b. Süleyman’dan sonra yaşamış olan müfessirler pek çoğunun bu geleneği devam ettirdiğini açık bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Mukâtil b. Süleyman ayette geçen “Ey İsa! Muhakkak ben seni vefat ettireceğim ve seni bana ref edeceğim” ayetinde takdim olduğunu düşünmektedir. Buna göre, Allah, Hz. İsa’yı dünyadan kendisine doğru yükseltmiştir. Hz. İsa, Deccal zamanında tekrar yeryüzüne inecek ve vazifesini tamamladıktan sonra eceliyle vefat edecektir.

Nisa Suresinin 157. ayetinde geçen “şübbihe lehum” yani, “onlara benzetildi” konusunda müfessirler Hz. İsa’nın çarmıha gerilmediği konusunda görüş birliği içinde olmakla birlikte, kimin İsa’ya benzetildiği ve kimin çarmıha gerildiği konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Müfessirlerin bu görüşlerini şöyle özetlenebilir;

1- Yahuda; “Şubbihe lehum” ifadesinde onlara benzetilen kişinin Yahuda olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların da pek çoğu Barnaba İnciline dayandırarak Hz. İsa’nın sureti Allah (c.c) tarafından Yahuda’ya verilmiş ve ardından öldürülen kişi o olmuştur.

2- Münafık; Yukarıdaki anlatımın aynısı fakat isim verilmeden anlatılmış ve Hz. İsa’yı ihbarihbar eden bir münafığa Hz. İsa’nın sureti verilerek öldürüldüğünden bahseder.

3- Casus; Hz. İsa’yı öldürmeye gelenler arasında bir casusun olduğu ve Hz. İsa’nın suretinin ona verildiği böylece Hz. İsa’ya benzetilerek çarmıha gerilip öldürüldüğünden bahsedilir.

4- İsa'nın öğrencilerinden biri; Durum üstekilerden biraz daha farklı açıklanmaktadır. Şöyle ki, Hz. İsa'nın öğrencilerinden birinin gönüllü olarak Hz. İsa'nın yerine geçmeyi kabul etmiş. Allah (c.c) da Hz. İsa'nın suretini ona vermiştir. Böylece Hz. İsa yerine çarmıha gerilip öldürülen o olmuştur.

5- Yahudilerden Taytayus isminde biri; Şöyle ki, Yahudiler Hz. İsa'nın ve arkadaşlarının bulunduğu eve gelince Yahudilerin reisi Yahuza, Taytayus isminde birine "Eve gir ve Hz. İsa'yı dışarı çıkar" diye emretmiştir. Bu adam Hz. İsa'nın yanına girince, Allah Hz. İsa'yı evin tavanından göğe yükseltmiştir. Taytayus'u da Hz. İsa'ya benzetmiştir. Bunun ardından Yahudiler onu Hz. İsa zannederek çarmıha germiş ve öldürmüşlerdir

Mukâtil b.Süleyman Kur'an'daki "Şubbihe lehum" ifadesini, Hz. İsa'nın yerine Yahuda'nın çarmıha gerildiği şeklinde yorumlamaktadır.

Mukâtil b.Süleyman'ın bu ayetler hakkında yaptığı yorumlara baktığımızda; Hz. İsa'nın akibeti konusundaki yorumlarının, âlimlerin genel kanaati ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Mukâtil b.Süleyman'dan sonra yaşamış olan müfessirlerin pek çoğunun da bu geleneği devam ettirdiği açık bir şekilde görülmektedir.

Kaynakça

- Ebubekir Sifil, *Sözü Müstakim Kılmak*, Rihle Kitap, İstanbul, 2011.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zaman Yayınları, İstanbul, ts. c. II.
- Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım ve dğr., Huzur Yayınevi, İstanbul, 2000
- Fevzi Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve ilk Fıkhi Tefsir*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.
- İbrahim Çelik, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, yay.y., Bursa, 2000.
- İsmail Hakkı Bursevi, *Rubu'l-Beyan*, Ekrem Yayınları, İstanbul, ts., c. III.
- Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l Kur'an*, çev. M.Beşir Eryarsoy, Burç Yayınları, İstanbul, c.IV, 1998.
- M.Plessner, "Mukâtil", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c.VIII, 1979.
- Mahmûd Şaltut, "İsa'nın Ref'i", çev.: E.Ruhi Fiğlalı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. I, c.XXIII, 1979.

- Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev.: Muhammed Han Kayani ve dğr., İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Muhammed Aydın, "Hz.İsa'nın vefatı, Ref'i ve Nüzülü bağlamında M.Zahid Kevseri'nin ilgili Kur'an ayetlerine yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2007.
- Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, çev.: M.Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsir*, İpek Yayınları, İstanbul, ts., Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, İstanbul, c.XXXI, 2006.
- Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Kitap, Konya, 2002.
- Seyyid Kutub, *Fi Zilâl-il Kur'an*, çev.: Salih Uçan-Vahdettin İnce, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1980.
- Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- Şehristânî, *Milel ve Nihal*, çev. Mustafa Öz, Liyeta Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Taberi, *Taberi Tefsiri*, Ümit Yayıncılık, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, ts.